

ЛЕКСИЧНІ ТА ФОНЕТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ В ЄДИНОМУ СТИЛІСТИЧНОМУ ПОЛІ

У статті розглядається можливість представлення лексичних і фонетичних стилістичних ознак на підставі єдиної класифікації Р. Клаппенбах за шкалою: високий стиль, нейтральний, розмовний, знижено-розмовний і вульгарний.

Ключові слова: функціональний стиль, стилістичний шар, синонімічний ряд, літературна норма, сценічна вимова, розмовна мова.

Порівняно недавно лінгвісти виділили у функціональному плані три рівні: лексичний, фонетичний і синтаксичний для зручності збирання фактичного матеріалу та його класифікації, але при цьому залишилося поза увагою те, що ці три рівні нерозривно пов'язані між собою і, незважаючи на певну автономність, становлять єдине ціле. Коли Є. Поливанов писав про те, що по телефону можна визначити соціальну належність мовця (інтелігентний голос тощо)¹, то навряд чи можна припустити, що йшлося тільки про фонетичну або лексичну особливість цього голосу. Так само й Г. Майнгольд недвозначно вказує на зв'язки фонетичних явищ із лексичними й синтаксичними².

У цій статті хочемо звернути увагу на зв'язок фонетичних і лексичних стилістичних рис, оскільки синтаксичні явища пов'язані з фонетичними складнішим непрямим шляхом.

Р. Клаппенбах³ запропонувала дуже чітку класифікаційну схему стилістичних шарів лексики. Вона виділяє 5 шарів: високий стиль (поетичний), нормальний, розмовний, розмовний знижений (*salopp*) і вульгарний. Інші дослідники називають різну кількість стилів, з якими пов'язані вищезгадані. Зокрема, відомий знавець стилістики німецької мови Л. Рейнерс⁴ розрізняє 9 стилістичних шарів: поетична мова (проза, у якій яскраво виражені почуття), мова Біблії, мова урочистих промов (ораторська мова), ділова канцелярська мова, наукова мова, стиль вишуканого оповідання, побутова німецька мова повсякдення (розмовна мова), мова вулиць і злодійська мова. Звичайно, читач міг би об'єднати три перших шари — високий, діловий і науковий — в один нормальний літературний стиль, стиль вишуканого оповідання відніс би до високого, й, нарешті, мову вулиць і злодійську — віднести до зниженого розмовного й вульгарного стилю. Проте в цьому немає потреби, оскільки в Рейнерса відсутні описи ознак кожного стилю та яскраві приклади. Що стосується Р. Клаппенбах, то вона не тільки

¹ Поливанов Е. Д. Статьи по общему языкознанию.— М., 1968.— С. 231.

² Meinhold G. Deutsche Standardausssprache // Lautschwächungen und Formstufen.— Jena, 1973.— S. 70.

³ Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache / Hrsg. von R. Klappenbach und W. Steinitz : In 6 t.— Berlin, 1967.— Bd 1.— S. 013.

⁴ Reiners L. Stilfiebel.— München, 1990.— S. 14.

наводить класифікацію, але й маркує всю лексику шеститомного словника відповідно до своєї класифікації. Хоч у передмові до словника вказується, що стилістична оцінка зроблена на інтуїтивній основі, словник Р. Клаппенбах залишається найважливішим довідником зі стилістики словникового складу німецької мови. Усі інші словники дають лише випадкові ремарки щодо стилістичного вживання слів.

Таким чином, ми вибираємо класифікацію Р. Клаппенбах як вихідну й основну при подальшому розгляді матеріалу. Аналогічну класифікацію фонетичних стилів пропонує Г. Майнгольд⁵, однак він не дає найменування цим прошкам, подібних до тих, які наводить Р. Клаппенбах.

Насамперед Г. Майнгольд не заперечує існування найвищої норми сценічної вимови. Як зазначали й інші вчені, у тому числі й Зібс⁶, цей стиль вимови шліфувався на сцені при постановці віршованих драматичних творів Шіллера, Гете, Лессінга, так званої серйозної драми й у вокальному мистецтві. Для цього стилю характерна реалізація слабого [ə] у кінцевих складах, заміна язичкового [R] розкотистим передньоязиковим [r], відсутність будь-яких асиміляційних процесів, вимова іноземних слів так, як вони вимовляються у мові-джерелі. Однак, як відзначає Фіетор, а за ним і Майнгольд⁷, слід і в сценічній вимові розрізняти нижчі стилістичні шари (у менш серйозній драмі, при декламації й жвавому оповіданні), де відзначаються елементи редуції, як, наприклад, вимова артикля *der* як [dɛr], *-es* як [əs] і відсутність сильного приступу голосних у ненаголошених словах, таких як *als*, *ihm*, *ihnen*, *uns* і т. д. У такий спосіб Майнгольд закликає повернутися від ідеалу, що не завжди може бути відтворений, до реальної вимови в реальній комунікації.

Якщо згадати, як саме Зібс кодифікував сценічну вимову (він зі своїми учнями сідав у перший ряд, а актори грали найвищою мірою «романтично» — співали, кричали й кривлялися на сцені), то стане зрозуміло і те, які форми він транскрибував.

На підставі своїх власних багаторічних прослуховувань німецького мовлення та огляду праць багатьох дослідників Майнгольд виділяє чотири стилі, які він позначає так:

I а високий стиль	—	hohe Formstufe;
I б помірно високий стиль	—	gemässigte Formstufe;
II а високий розмовний стиль	—	gehobene Gesprächstufe;
II б недбалий розмовний стиль	—	lässige Gesprächstufe.

Ознаки високого стилю. Основна ознака високого стилю (I а) виявляється у випадінні [ə] після проривних і незначною мірою — після носових [m], [n], ліквідного [l] і [j]. Це випадіння дає поштовх для розвитку асиміляційних явищ, що характеризують цей стиль у зародковому стані ['li:gn → 'li:gn], ['le:bn → 'le:bn].

Другою ознакою є помірна редуція язичкового [R], хоча звичайно [R] вокалізується після довгого голосного й у кінцевому складі *-er*, але у превокальній позиції він реалізується повною мірою, так само як два алофони [R] після короткого голосного.

Третьою додатковою ознакою можна вважати повну або часткову відсутність понімеження вимови німецьких слів іншомовного походження.

Ознаки помірно високого стилю [I б]. Основна ознака — випадіння слабого голосного — продовжує свій розвиток і поширюється на більшість позицій, у тому числі значно частіше зустрічається після сонорних, бічних і [j], а також у закінченнях *-em*, *-el*. Асиміляція після випадіння слабого голосного має регу-

⁵ *Meinhold G.* Op. cit.

⁶ *Duden.* Deutsches Universalwörterbuch A-Z. Dudenverlag.— Mannheim etc., 2002.— 1750 s.

⁷ *Meinhold G.* Op. cit.— S. 61.

лярний характер: [ˈle:gə, ha:m, ham, zi:bməndə (siebente)], після [m] настає подовження [kəm:] замість [ˈkəmən], *vern* замість [werden]. [R] у початковій позиції виступає нарівні із сонорним як фрикативний, після довгих і в закінченні *-er* він сильно вокалізований, у транскрипції часто фіксується як [a], у префіксах *er-, ver-, zer-* також спостерігається значна вокалізація.

Що ж до вимови іноземних слів, то в цьому випадку допускається повна асиміляція, що може бути градуйована й схематично передана як V + K, тобто *Bassin* [baˈsɛŋ], *Balkon* [balˈkɔŋ], *Salon* [zaˈlɔŋ] з наступним перетворенням короткого голосного в довгий голосний плюс відповідний приголосний в ударній позиції [balˈko:n], [zaˈlo:n]. Африката [dʒ] перетворюється на [ʃ].

Ознаки високого розмовного стилю й недбалого розмовного стилю (II а і II б). Г. Майнгольд дотримується думки, що ці дві особливості розмовного стилю легко передаються з одного в інший при зміні ситуацій спілкування, тому їх варто описувати разом, оскільки зміни мають градуальний характер.

Реалізація кінцевого складу *-en* після будь-яких приголосних є рідкісним винятком, що дає простір для асиміляцій різного типу. Особливо чітко це видно на прикладі допоміжних дієслів *haben, werden, wurden, würden*, що виступають як односкладові. Причому тут можлива заміна інтервокальних приголосних глотаційованою змичкою [haˈn] замість *haben*.

Ці два стилі вирізняє найсильніша редукація складів і закінчень, а також певні діалектні відмінності вимови й злиття двох слів в одне, напр.: *haben sieben* [ha:m si:m ha:msn].

Дуже важливим для розуміння градації редукацій є схема Майнгольда для так званих слабких слів, тобто тих слів, що з'являються в ненаголошених позиціях у реченні, напр.: [de:n > den > deŋ > dɛŋ > dɲ], [di: > di > dī > dē] [e:α > e (α) > ε(α) > a], [du: > du > dʃ > dɐ].

Огляд основних ознак стилістичних шарів у фонетиці свідчить про необхідність розв'язання таких проблем: 1) обрання відповідної назви для кожного із стилів, 2) уточнення статусу кожного з них.

Високий і помірковано високий стилі досить близькі щодо сфер свого застосування. Обидва вживаються насамперед під час декламації, проголошення урочистих промов в офіційній обстановці, читання важливих доповідей, а також проголошення проповідей у церквах. Відмінності виявляються за наявності більшого або меншого ступеня офіційності та урочистості. Чим він вищий, тим вищий і рівень вимови у рамках високого стилю. Сюди можна віднести також стиль останніх новин на радіо й телебаченні.

Повернімося до стилістичної класифікації лексики Р. Клаппенбах. Ядром її класифікації є нейтральний (нормальний, літературний) стиль, у центрі якого знаходиться нейтральний синонім, домінанта синонімічного ряду. Домінанта здатна замінити будь-який синонім синонімічного ряду в будь-якому контексті, усі вони мають конотативне значення, але будь-який конотативний синонім не може замінити домінанти, не порушуючи стилістичного значення. Домінанта може також замінити будь-який поетичний високий синонім, але не навпаки.

Такі самі функції мають фонетичні варіанти слів у стилі, який Майнгольд називає високим. Ці форми можуть замінити інші форми в інших стилях (а не навпаки) і в тому числі форми сценічної вимови. Форми сценічної вимови залишаються недосяжним ідеалом у реальній комунікації. У такий спосіб функціональне вживання домінанти й форми слів у високому стилі тотожні, й немає жодних перешкод для того, щоб перенести термін «нейтральний стиль» (нормальний) з лексики у фонетику.

Відмінності між стилями Ia і Ib, за Майнгольдом, незначні, ситуація регулює варіативність форм, межі надзвичайно рухливі і їх варто об'єднати в один нейтральний (нормальний) стиль.

Ситуація в розмовному стилі нагадує в основному картину з нейтральним стилем: розмовні форми виступають неначе в ролі домінанти щодо нижчих парів — зниженого й вульгарного; вони можуть замінити знижені й вульгарні форми, але не навпаки. Тому і тут було б доцільним перенесення терміна з лексики на домінанту й визначення стилів Па й Пб, за Майнгольдом, як розмовного, зниженого розмовного і вульгарного.

Варто зазначити, що межі між стилями не абсолютні, вони надзвичайно рухливі, особливо в розмовному, зниженому розмовному й вульгарному.

Стосунки між партнерами під час розмови є градуальними. Ступінь знайомства двох партнерів може визначити вибір відповідного стилю: чим ближче вони знайомі, тим фаміль'ярніший та недбаліший стиль. Чим більше вони дистанціюються один від одного, тим вищий стиль їхньої розмови. Складність самого предмета розмови у свою чергу також впливає на вибір стилю.

Отже, вихідним пунктом для створення єдиного стилістичного поля є синонімічний ряд з його домінантою, і домінанта є точкою відліку (нейтральний, нормальний стиль).

Ми спробували продемонструвати тісний зв'язок між лексикою та фонетикою і вказати на можливість розгляду тотожності функцій їхніх стилістичних одиниць і їхньої класифікації в єдиному лексико-фонетичному стилістичному полі.

У німецькій фонетиці існують два терміни, які відповідають поняттю «літературна вимова»: «gemässigte Hochlautung» і «Standardaussprache». Зазначимо, що жоден словник не маркує вимови відповідно до стилістичних норм.

Утім, реальну вимову, зразки поширеного німецького мовлення наводить Г.-Г. Венглер⁸, що їх він записав на магнітофон від представників найрепрезентативніших регіонів Німеччини, оцінив статистично за допомогою аудиторів і репрезентував у своєму частотному словнику. На першому місці виступають найчастотніші форми, на другому і т. д. — ті, що зустрічаються рідше.

У словнику Зібса представлена гіперкоректна вимова, орієнтована в основному на сценічну й вокалічну вимову, й тільки в окремих випадках на другому місці фіксується вимова, що відбиває високий стиль. У словнику Дудена, навпаки, наводиться реальна вимова, що відбиває два шари високого стилю, до того ж на першому місці фіксуються знижені форми як найрепрезентативніші, а також деякі розмовні варіанти. Слід зазначити, що в словнику Зібса наводяться іноземні слова у формі мови оригіналу, а в словнику Дудена — оніменчені варіанти. Таким чином, словник Дудена досить точно передає реальну нейтральну форму літературної вимови.

Нарешті, відзначимо, що рухливість стилістичних меж пов'язана з відсутністю в реальній комунікації стилістично «чистих» текстів, витриманих в одному стилі. У будь-якому «чистому» тексті можна знайти елементи іншого, що межує з ним, стилю.

L. I. PROKOPOVA

LEXICAL AND PHONETIC FEATURES OF THE GERMAN LANGUAGE IN A UNIFORM STYLISTIC FIELD

This article deals with a comparison of lexical and phonetic stylistic features of the German language. On the basis of comparison an attempt to classify them within the limits of a uniform lexical and phonetic field has been accomplished.

Key words: functional style, stylistic layer, synonymic series, literary norm, scenic pronunciation, conversational language.

⁸ H.-H. Wängler. Rangwörterbuch hochdeutscher Umgangssprache, N.G.— Marburg, 1963.